

Violetta Machnicka

Złudzenia semantyczne, czyli kilka podstawowych typów aproksymatów leksykalnych (na materiale języka angielskiego zestawionym z odpowiednikami polskimi, wybranym ze "Słownika angielsko-polskiego, polsko-angielskiego wyrazów zdradliwych" K. F. Rudolfa)

Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica Rossica 3, 77-93

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

*Violetta Machnicka**

**ZŁUDZENIA SEMANTYCZNE, CZYLI KILKA PODSTAWOWYCH
TYPÓW APROKSYMATÓW LEKSYKALNYCH
(NA MATERIALE JĘZYKA ANGIELSKIEGO ZESTAWIONYM
Z ODPOWIEDNIKAMI POLSKIMI, WYBRANYM ZE *SŁOWNIKA
ANGIELSKO-POLSKIEGO, POLSKO-ANGIELSKIEGO WYRAZÓW
ZDRADLIWYCH* K. F. RUDOLFA)**

1. POJĘCIE APROKSYMATU LEKSYKALNEGO

Znaczenia poszczególnych wyrazów jako znaków językowych wynikają z określonych konwencji powstałych i obowiązujących w danych społecznościach, przypisujących wybranym dźwiękom i odpowiadającym im formom graficznym pewne zawartości semantyczne. Słowa i frazeologizmy same w sobie, bez nadania im umownych znaczeń, nie stanowiłyby nośników żadnych informacji (poza stosunkowo nielicznymi przypadkami onomatopei), nie podlegałyby też ocenie ze względu na ich wartość emocjonalną, stylistyczną, metaforyczną itp., ponieważ znaki językowe zawdzięczają swe istnienie „milczącej umowie” (Kuryłowicz 1986: 19). Interesującą grupę tworzą jednostki słownikowe funkcjonujące w takiej samej lub bardzo zbliżonej postaci graficznej i/albo fonetycznej w rozmaitych językach, a jednocześnie rozbieżne semantycznie. Te podstępne i zwodnicze – zwłaszcza dla tłumaczy – ekwiwalenty leksykalne zyskały na gruncie językoznawstwa wiele określeń (Orłowski 2003: 9), np. *falszywi przyjaciele tłumacza, złudne/pozorne odpowiedniki, pułapki leksykalne, homonimy międzyjęzykowe, zdraдлиwe wyrazy/słowa*. Emil Tokarz, autor m. in. *Słownika aproksymatów polsko-chorwackich* (Tokarz 1998) oraz *Słownika aproksymatów polsko-słoweńskich* (Tokarz 1999) przypuszcza, iż „ta różnorodność nazewnictwa spowodowana jest stosunkowo niedawnym zainteresowaniem naukowym samym zjawiskiem, mimo iż sięga ono historii językowych kontaktów” (Tokarz 1998: 15–16). Jednym z nowszych terminów jest *aproksymacja* (od łac. *approximatio* – zbliżenie się, przybliżenie, ujęcie czegoś

* Akademia Podlaska w Siedlcach.

w sposób niezupełnie ścisły) – propozycja językoznawców bułgarskich wprowadzona w celu ujednoczenia i uporządkowania nazewnictwa z dziedziny translatoryki oraz językoznawczych badań teoretycznych (Karpaczewa, Symeonowa, Tokarz 1994: 7).

„Pozorna ekwiwalencja” łączy się przede wszystkim z elementami leksykalnymi, choć część badaczy uważa, że zjawisko to zachodzi również na gruncie stylistycznym (przynależność tych samych wyrazów do rozmaitych stylów w poszczególnych językach) oraz gramatycznym (inne rodzaje gramatyczne, inna realizacja fonetyczna, rozbieżności dotyczące funkcji końcówek, stopniowania przymiotników, aspektu czasowników) (Orłó 2003: 9). Dotychczasowe badania nad aproksymatami leksykalnymi wykazały, iż nawet języki genetycznie lub geograficznie bliskie¹ zawierają liczne leksemy ludzako podobne, a jednocześnie nietożsame semantycznie i stylistycznie do tego stopnia, iż część spośród nich występuje na biegunach przeciwstawnych (Karpaczewa, Symeonowa, Tokarz 1994: 5). Zdaniem Zygmunta Grosbarta to właśnie w obrębie języków pokrewnych spotyka się stosunkowo najwięcej mylących podobieństw, a niebezpieczeństwo popełnienia błędu wzrasta wraz ze stopniem pokrewieństwa języków (Grosbart 1982: 206). Niekiedy zdarza się nawet, że zdradliwe wyrazy układają się w całe szeregi – tzw. „słowociągi”, np. czes. *sila* – ‘moc’, czes. *moc* – ‘władza’, czes. *vlada* – ‘rząd’, czes. *rad* – ‘zakon’, czes. *zakon* – ‘ustawa’, czes. *ustava* – ‘konstytucja’ (Tarajło-Lipowska 2000: 26).

2. FAŁSZYWI PRZYJACIELE. FALSE FRIENDS. SŁOWNIK ANGIELSKO-POLSKI, POLSKO-ANGIELSKI WYRAZÓW ZDRADLIWYCH KRZYSZTOFA FILIPA RUDOLFA NA TLE POLSKO-ANGIELSKICH KONTAKTÓW JĘZYKOWYCH

Nieporozumienia i pomyłki wynikające ze złudnych podobieństw leksykalnych biorą się głównie z niedokładnej znajomości danego języka obcego, choć od czasu do czasu przytrafiają się nawet tłumaczom (Rudolf 2003: 5). Im większy jest stopień opanowania języka obcego przez określoną społeczność, związany przede wszystkim z bliskością i długością kontaktów pozajęzykowych, tym większe są szanse na właściwe rozumienie także jednostek leksykalnych pozornie tożsamyh. Językowe elementy angielskie obecne w polszczyźnie w większości należą do grupy pożyczek najnowszych, gdyż do początku XIX w. funkcjonowało w systemie naszego języka ogólnego zaledwie dziewięć wyrazów przejętych bezpośrednio z języka angielskiego². Jeszcze w latach trzydzie-

¹ Badania nad złudnym podobieństwem języków słowiańskich prowadzi się od połowy XIX w.

² Są to następujące jednostki leksykalne: *foksal* – ‘dworzec kolejowy lub miejsce zabaw za miastem’, *galon* – ‘ozdobny pasek, błyszcząca tasiemka, służące do obszywania ubiorów, mebli,

stych ubiegłego stulecia Halina Koneczna, pisząc o wyrazach angielskich w języku polskim, ubolewała, że:

„Lud nasz o kraju Anglików wie bardzo mało, a wyraz *angielski* używa w paru nazwach: *angielska choroba* (krzywica) i *angielskie ziele* (inaczej *bobkowe* lub też *laurowe liście*), bo już na *angielskich parkach*, *angielskich siodłach*, *angielskiej rasie koni*, ich *anglizowaniu* (kurtyzowaniu – obcinaniu ogonów) znajdują się tylko sfery ziemiańskie i inteligencja” (Koneczna 1936/37: 161).

Masowy napływ anglicyzmów do polszczyzny rozpoczął się mniej więcej czterdzieści, pięćdziesiąt lat temu, co wiązało się z rozwojem techniki i nauki. Poza tym dość znaczna grupa wyrazów pochodzących z innych języków europejskich oraz z języków nieeuropejskich, takich jak arabski, perski, malajski została zapożyczona za pośrednictwem języka angielskiego (Fisiak 1962: 291–293).

W efekcie wyjątkowej popularności języka angielskiego, zwłaszcza w ostatnich latach, powstały i wciąż powstają liczne wydawnictwa o charakterze podręcznikowym i leksykograficznym, ułatwiające poznawanie tajników najbardziej współcześnie rozpowszechnionego języka europejskiego. Szczególne miejsce na liście wspomnianych publikacji zajmuje słownik ułożony przez Krzysztofa Filipa Rudolfa, będący ciekawym zestawieniem polskich i angielskich elementów leksykalnych tylko pozornie tożsamy, nazywanych przez autora *falszowymi przyjaciółmi*. Książka ta, ukazująca m. in., że „język obcy to nie tylko inne słowa, lecz także odmienny sposób myślenia” (Rudolf 2003: 7), składa się z trzech zasadniczych części:

1) angielsko-polskie i polsko-angielskie zestawienie zdradliwych dla Polaków wyrazów języka angielskiego,

2) dodatkowe wyjaśnienia, niuanse i ciekawostki językowe (*Dla dociekliwych*),

3) przykłady użycia omawianych słów we frazeologizmach i całych zdaniach, w pełni obrazujące znaczenia danych wyrazów.

Materiał przykładowy zaprezentowany i omówiony w dalszych fragmentach niniejszego artykułu stanowi jedynie niewielką, odpowiednio dobraną grupę haseł odnotowanych przez słownik Rudolfa, ukazującą kilka podstawowych zbiorów leksemów angielskich, niekiedy mylnie rozumianych przez Polaków właśnie ze względu na ich pisowniowe (często też fonetyczne) podobieństwo do wyrazów polskich.

klub – ‘stowarzyszenie zorganizowane w celach towarzyskich, sportowych, naukowych itp.; lokal takiego towarzystwa’, *kwakier* – ‘członek sekty protestanckiej’, *pikiel* – ‘kąpiel garbarska stosowana przy piklowaniu skór’, *piknik* – ‘składkowa zabawa towarzyska, zwykle na wolnym powietrzu; majówka, wycieczka’, *poncz* – ‘gorący napój alkoholowy’, *porter* – ‘ciemne, mocne piwo z dodatkiem palonego słoju’, *rum* – ‘mocny napój alkoholowy’ (Mańczak-Wohlfeld 1987: 28–29).

3. KLASYFIKACJA ANGIELSKO-POLSKICH APROKSYMATÓW LEKSYKALNYCH³

3.1. Wyrazy będące nośnikami różnych zawartości semantycznych

A. Leksemy w pełni tożsame pod względem zapisu

Stosunkowo znaczna grupa leksemów angielskich identyczna pod względem graficznym z leksemami funkcjonującymi w systemie polszczyzny to wyrazy o zupełnie różnych znaczeniach w obu tych językach. Grupę tę reprezentują następujące jednostki leksykalne:

Bat – ang. ‘nietoperz; kij, pałka, rakieta używana np. w krykiecie’ (nie *bat* – ang. *whip*)⁴:

– *In the village at night bats usually fly around* (= W tej wiosce nocą zwykle latają nietoperze).

– *In some sport games players use bats to hit a ball* (= Uczestnicy niektórych gier sportowych używają kijów do uderzania piłki).

Baton – ang. ‘krótka pałka, np. policyjna, batuta dyrygenta’ (nie *baton* – ang. *bar*):

– *A policeman has right to use baton as a weapon to defend themselves* (= Policjant ma prawo używania pałki jako broni, aby bronić samego siebie).

– *The conductor raised his baton* (= Dyrygent wznosił batutę).

Car – ang. ‘samochód’ (nie *car* – ang. *tsar, czar, tzar*):

– *What kind of car do you have?* (= Jaki masz samochód?).

Garb – ang. ‘strój, ubiór’ (nie *garb* – ang. *hump*):

– *He was clothed in priestly garb* (= Był ubrany jak ksiądz).

Gust – ang. ‘podmuch, poryw; wybuch’ (nie *gust* – ang. *taste, tastefulness*):

– *Gusts of wind of up to eighty kilometres an hour* (= Wiatr z prędkością do 80 km/h).

Hazard – ang. ‘niebezpieczeństwo, zagrożenie’ (nie *hazard* – ang. *gamble*):

– *Smoking is one of the biggest health hazards* (= Palenie papierosów jest jednym z największych zagrożeń dla zdrowia).

Słowo *hazard* w języku angielskim funkcjonuje również jako czasownik, np.

³ Zob. też klasyfikację aproksymatów językowych, dokonaną przez Z. Grosbarta w książce *Teoretyczne problemy przekładu literackiego w ramach języków bliskopokrewnych. (Na materiale języka polskiego i języków wschodniosłowiańskich)*, „Acta Universitatis Lodzianensis” 1984.

⁴ Wypowiedzenia oraz frazeologizmy obrazujące funkcjonowanie poszczególnych wyrazów w tekście pochodzą między innymi ze *Słownika K. F. Rudolfa* (stanowiącego podstawę materiałową referatu), z *Praktycznego słownika angielsko-polskiego, polsko-angielskiego* C. M. Schwarza, M. A. Seaton, J. Fisiaka i ze słownika *Longman Dictionary of Contemporary English*.

– *I would hazard a guess that both of them will knock on our door tomorrow morning* (= Zaryzykowałbym stwierdzenie, że oboje zapukają do naszych drzwi jutro rano).

Herb – ang. ‘zioło’ (nie *herb* – ang. *arm*):

– *Herbs and spices* (= Zioła i przyprawy).

List – ang. ‘lista, spis’ (nie *list* – ang. *letter*):

– *We have a long list of people who are willing to help* (= Mamy długą listę osób, które chcą pomóc).

Pal – ang. ‘kumpel’ (nie *pal* – ang. *spar*):

– *Joe’s my old pal!* (= Joe to mój stary kumpel!).

Pal to jeden z kilku synonimów nazywających w potocznej angielszczyźnie dobrego kolegę, towarzysza, kompana, choć część słowników uznaje ten leksem za nieformalny i przestarzały (Rudolf 2003: 222). Poza tym słowo *pal* stanowi niekiedy raczej pejoratywną nazwę osoby, wywołującej u innych swoim postępowaniem czy sposobem bycia irytację, np.

– *Look, pal, you’re asking for trouble* (= Słuchaj gościu/facet/chłopie, bo zaraz się doigrasz).

Paragon – ang. ‘wzór, wcielenie, idea czegoś’ (nie *paragon* – ang. *account*):

– *A paragon of neatness, efficiency and reliability* (= Wzór schludności, skuteczności i solidności).

We współczesnej polszczyźnie słowo *paragon* jest nazwą kwitu, będącego dowodem zapłaty za kupiony towar. Takie znaczenie omawianego wyrazu wprowadzili do języka polskiego repatrianci z Francji i Belgii po II wojnie światowej (Bańkowski 2000, t. II: 499). Genetycznie wywodzi się on z języka niemieckiego, gdzie pierwotnie *Paragon* był nazwiskiem właściciela niemieckiej firmy papierniczej. Wyraz ten należy zatem do grupy nazw odapelatywnych, upamiętniających wynalazców i twórców pewnych idei, praw, instytucji, przedmiotów itp. (Długosz-Kurczabowa 1990: 9). W polszczyźnie funkcjonowało też słowo *paragon* w znaczeniu ‘równanie się, porównanie (kogoś albo się z kimś)’.

Pasta – ang. ‘makaron, ciasto makaronowe’ (nie *pasta* – ang. *paste, spread, tooth*):

– *Pasta is used in Italian cooking for making spaghetti* (= Ciasto makaronowe jest wykorzystywane w kuchni włoskiej do przygotowywania spaghetti).

Pupil – ang. ‘uczeń; źrenica’ (nie *pupil* – ang. *favourite*):

– *The school has 2000 pupils* (= Szkoła liczy 2000 uczniów).

– *Pupil is the small black round area in the middle of your eye* (= Źrenica to mała czarna okrągła przestrzeń w środku twojego oka).

Smoking – ang. ‘palenie (papierosów)’ (nie *smoking* – ang. *dinner-jacket*):

– *Smoking can damage your health* (= Palenie może zniszczyć twoje zdrowie).

- Step** – ang. ‘krok; stopień’ (nie *step* – ang. *steppe*):
- *He took a step forward* (= Zrobił krok do przodu).
 - *The dance has some complicated steps* (= W tym tańcu jest kilka trudnych kroków).
 - *Mind the step!* (= Uwaga, stopień!).

B. Leksemy w niewielkim stopniu zróżnicowane graficznie

Kolejny zbiór *złudnych odpowiedników* słownikowych angielsko-polskich łączy jedynie nieznaczna odmienność zapisu w obu porównywanych językach. Różnice te sprowadzają się bardzo często do występowania podwójnych liter (dominant) w wyrazach angielskich:

Dress – ang. ‘sukienka; ubiór; ubrać się; przyrządzić; opatrzyć’ (nie *dres* – ang. *tracksuit*):

- *Shall I wear a dress or a blouse and skirt?* (= Mam założyć sukienkę czy bluzkę i spódnicę?).

- *He has strange tastes in dress* (= On ma dziwny gust co do ubioru).

- *We dressed in a hurry and my wife dressed the children* (= Ubraliśmy się w pośpiechu i moja żona ubrała dzieci).

- *She dressed a salad* (= Przyrządziła sałatkę).

- *He was sent home from hospital after his burns had been dressed* (Został wypisany ze szpitala do domu, gdy opatrzone jego oparzenia).

Wallet – ang. ‘portfel; etui’ (nie *walet* – ang. *jack, knave*):

- *He has lost all his money – his wallet has been stolen* (= Stracił wszystkie pieniądze – jego portfel został skradziony).

- *A plastic wallet containing a set of small tools* (= Plastikowe etui zawierające zestaw małych narzędzi).

Cannon – ang. ‘działo, armatka wodna’ (nie *kanon* – ang. *round*):

- *A water cannon is a small but heavily armed naval warship for use in waters near the coast* (= Armatka wodna to małe, ale ciężkie uzbrojenie morskich okrętów wojennych, używane w wodzie blisko wybrzeża).

Isnieje też wyraz *canon* bez dominaty, oznaczający to samo, co polski *kanon* w znaczeniu ‘kanon dzieł danego pisarza’:

- *This poem is now accepted as belonging to the Shakespearian canon* (= Ten wiersz jest obecnie uznawany za utwór należący do kanonu twórczości Szekspira).

Occupant – ang. ‘mieszkaniec, lokator; osoba znajdująca się w określonym miejscu, pasażer’ (nie *okupant* – ang. *invader*):

- *All the occupants of the building have decided to sign the petition* (= Wszyscy mieszkańcy tego budynku zgodzili się podpisać tę petycję).

- *Both occupants of the car were seriously injured* (= Obaj pasażerowie samochodu odnieśli poważne obrażenia).

W wyrazach takich, jak *cannon* i *occupant* dodatkowo występuje głoska *k*, oddawana w piśmie literą *c*, co tym bardziej podkreśla obcość wymienionych elementów leksykalnych na gruncie polszczyzny. Grafia tego typu dotyczy wielu anglicyzmów, między innymi wyrazu

Adjunct – ang. ‘dodatek; pomoc, coś, co pomaga’ (nie *adiunkt* – ang. *assistant professor*):

– *This course will be a useful adjunct to your other studies* (= Ten kurs będzie użytecznym dodatkiem do twoich pozostałych studiów).

– *Marriage is no longer seen as a calling but merely as an adjunct to the good life* (= Małżeństwo już nie jest traktowane jako powołanie, lecz jedynie jako coś, co pomaga nam poprawić jakość życia).

Różnice zapisu sprowadzające się do jednego znaku nie należą do rzadkości i polegają niekiedy na mniejszej lub większej liczbie liter (ale nie dominant) w wyrazie angielskim niż w jego wizualnym odpowiedniku polskim, np.

Desk – ang. ‘biurko’ (nie *deska* – ang. *board, plank*):

– *She kept the pile of letters in a drawer in her desk* (= W szufladzie biurka trzymała stos listów).

Rent – ang. ‘czynsz, opłata za wynajem; wynajmować’ (nie *renta* – ang. *pension*):

– *The rent for this flat is 50\$ a week* (= Czynsz za to mieszkanie wynosi 50 \$ tygodniowo).

– *We rent this flat from Mr Smith* (= Wynajmujemy to mieszkanie od pana Smitha).

Troupe – ang. ‘zespół teatralny, taneczny, trupa’ (nie *trup* – ang. *corpse, dead body*):

– *This circus troupe is famous for her beasts* (Ta trupa cyrkowa słynie ze swoich dzikich zwierząt).

3.2. Wyrazy o częściowo zróżnicowanych znaczeniach

Wśród aproksymatów angielsko-polskich najliczniejszą grupę tworzą jednostki leksykalne jedynie w pewnym stopniu odmienne semantycznie. Zdecydowaną większość takich leksemów można zawrzeć w następujących zbiorach:

- A. Wyrazy o szerszym zakresie znaczeniowym na gruncie języka polskiego.
- B. Wyrazy o węższym zakresie znaczeniowym na gruncie polszczyzny.
- C. Słowa o innym, niekiedy dodatkowym, zabarwieniu stylistycznym.
- D. Leksemy będące w języku angielskim tylko lub dodatkowo terminami.
- E. Leksemy o różnym nacechowaniu chronologicznym w obu językach.

A. Wyrazy o szerszym zakresie znaczeniowym na gruncie języka polskiego

Wieloznaczność słownictwa wynika przede wszystkim z prawa ekonomii językowej, mającej na celu ułatwienie zapamiętywania i właściwego rozumienia niezmiernie licznych, umownych znaków językowych, jakimi są wyrazy. W każdym języku leksykalne jednostki polisemiczne (i homonimiczne) stanowią swoisty i niepowtarzalny materiał lingwistyczny, mający zarówno wiele cech wspólnych, jak i odmiennych w porównaniu z analogicznym materiałem z innego języka, nawet bliskiego mu genetycznie.

Wśród pozornych ekwiwalentów słownikowych, odnotowanych ze *Słownika* Rudolfa, istnieją wyrazy mające większą liczbę znaczeń w języku polskim niż w angielskim. Grupę tę reprezentują następujące elementy słownikowe:

Chef – ang. ‘szef kuchni, kucharz’ (nie *zwierzchnik w ogóle* – ang. *master, manager, principal*):

– *The chef in this hotel used to work in houses of celebrities* (= Szef kuchni w tym hotelu pracował w domach sławnych ludzi).

Corrector – ang. ‘osoba dokonująca korekty’ (nie *przyrząd do poprawiania błędów w tekście* ang. *proof-reader in liquid*):

– *She works as a corrector of the press* (= Ona pracuje jako korektorka prasy).

Golf – ang. ‘gra sportowa’ (nie *sweter* – ang. *turtle-necked pull-over*):

– *He plays golf every Sunday* (= On w każdą niedzielę gra w golfa).

Zanim słowo *golf* zaczęło nazywać grę sportową dwu osób lub dwu drużyn, odnoszono je do specjalnego kija, służącego do uderzania piłki. Nazwą pokrewną w stosunku do angielskiego *golfa* jest holenderski wyraz *kolf* i niemiecki leksem *Kolbe* – ‘kolba’.

Parasol – ang. ‘parasol przeciwsłoneczny’ (nie *parasol przeciwdeszczowy* – ang. *umbrella*):

She has used her parasol as a protection against the sun (= Ona używała parasola jako osłony przed słońcem).

Słowo *parasol*, zapożyczone do polszczyzny bezpośrednio z języka francuskiego, pierwotnie funkcjonowało w języku polskim w znaczeniu wynikającym z jego struktury, czyli jako ‘osłona od słońca’ (z wł. *para sole* – ‘przeciw słońcu’). Dopiero od wieku XIX *parasolem* nazywa się też przedmiot służący jako osłona od deszczu (Bańkowski 2000, t. II: 500).

Pilot – ang. ‘osoba kierująca samolotem; pracownik kapitanatu portu wprowadzający i wyprowadzający statki przez trudne pod względem nawigacyjnym miejsca’ (nie *urządzenie do przełączania programów* – ang. *remote control*, nie *przewodnik wycieczek* – ang. *guide*):

– *An airline pilot* (= Pilot samolotu).

– *A harbour pilot* (= Pilot portowy).

B. Wyrazy o węższym zakresie znaczeniowym na gruncie polszczyzny

Zjawisko odwrotne do przedstawionego wyżej dotyczy pewnej grupy złudnych odpowiedników angielsko-polskich o mniejszym zakresie znaczeniowym w polszczyźnie niż w języku angielskim. Oto wybrane przykłady:

Argument – ang. też ‘kłótnia, dyskusja, spór’:

– *They are having an argument about/over whose turn it is* (= Kłócili się o to, czyja teraz kolej).

Bar – ang. też ‘sztaba; baton; przegroda, bariera; kostka mydła; pasek, kreska, np. w kodzie kreskowym’:

– *A lot of houses had bars across the windows* (= W wielu domach były w oknach kraty).

– *Bad English is a bar to getting a good job* (= Słaba znajomość angielskiego jest przeszkodą w zdobyciu dobrej pracy).

– *A bar of soap* (= Kostka mydła).

– *A candy bar* (= Baton).

– *She hummed a few bars of the song* (= Zanuciła kilka taktów piosenki).

Dog – ang. też ‘każdy pies, np. pudel, jamnik, owczarek niemiecki itd.’:

– *I could hear a dog barking* (= Usłyszałem szczekającego psa).

Fan – ang. też ‘wiatraczek elektryczny, wentylator; wachlarz’:

– *She has had a fan fitted in the kitchen for extracting smells* (= W kuchni miała zamontowany wentylator usuwający [przykre] zapachy).

– *Ladies used to carry fans to keep themselves cool* (= Niegdyś kobiety używały wachlarze po to, by się chłodzić).

Słowo *fan* w języku angielskim dodatkowo odnosi się do przedmiotów służących do chłodzenia, ale wyraz ten można również spotkać we frazeologizmach *fan heater* lub *electric fan heater*, będących nazwami urządzenia o odmiennej funkcji, czyli odpowiednika polskiej *farelki* (Rudolf 2003: 168).

Habit – ang. też ‘zwyczaj, przyzwyczajenie, nawyk’:

– *Habit is second nature* (= Przyzwyczajenie jest drugą naturą).

C. Słowa o innym, niekiedy dodatkowym, zabarwieniu stylistycznym

Porównanie zasobu słownikowego języka polskiego i angielskiego prowadzi między innymi do wyodrębnienia grupy aproksymatów o rozmaitej przynależności stylistycznej w obu językach. Odmienności stylistyczno-emocjonalne pozornie tożsamyh leksemów w pewnym sensie wiążą się z procesem „pogorszenia” lub „polepszenia” znaczeń wyrazów, czyli z degradacją lub melioracją semantyczną (Buttler 1978: 133–163).

a) degradacja semantyczna w porównaniu z językiem polskim

Fart:

W polszczyźnie potocznej (miejskiej) to ‘pomyślne okoliczności; szczęście, powodzenie’, np.

– *Mieć, stracić fart.*

W języku angielskim *fart* jest wulgaryzmem o znaczeniu ‘pierdnięcie; pierdzieć’, np.

– *He farted even in public places* (= On pierdził nawet w miejscach publicznych).

Rzeczownik *fart* używany w odniesieniu do ludzi jest określeniem pejoratywnym, np.

– *He is a bloody old fart* (= To stary pierdoła).

Także jako czasownik funkcjonujący w wyrażeniu *to fart about/around* albo *to fart-arse about/around* słowo *fart* w sposób wulgarny oddaje – mówiąc eufemistycznie – marnowanie czasu na bzdury. W slangu amerykańskim spotyka się w tym znaczeniu także wersję *fart off* oraz dwa ujemnie zabarwione określenia: obraźliwe *farthole* – ‘duppek, palant’ i wulgarnie *farts* – ‘sztuki piękne’ (brak odpowiednika polskiego) (Rudolf 2003: 169–170).

Hack:

Zbliżony fonetycznie i pisowniowo polski *hak* jest neutralną nazwą metalowego pręta zgiętego na końcu, służącego do zawieszania na nim czegoś, do trzymania, chwytania, zaczepiania itp. Poza tym w odmianie potocznej polszczyzny występuje frazeologizm typu *kilometr, rok, godzina z hakiem* – ‘ponad kilometr, rok, godzinę’. Tymczasem w języku angielskim oprócz nienacechowanego stylistycznie i emocjonalnie wyrazu *hack* – ‘rąbać, ciąć’, np.

– *The butcher hacked the beef into large pieces* (= Rzeźnik porąbał wołowinę na duże kawałki), można spotkać aż cztery znaczenia słowa *hack* o zabarwieniu potocznym, a nawet pogardliwym:

‘szeregowy członek partii’:

– *The meeting was attended by the usual old party hacks* (= Na zebranie przybyli starzy szeregowi członkowie partii);

‘stary, zmęczony koń, szkapa’:

– *An old and tired hack was pulling heavy things* (= Stara, zmęczona szkapa ciągnęła ciężkie przedmioty);

‘odpuszczać sobie coś, rezygnować’:

– *Sorry guys, I can't hack it* (= Przykro mi, goście, ale odpuszczam, wyiękam);

‘pismak (pogardliwie)’:

– *He is just a usual hack, not a journalist* (= On jest zwykłym pismakiem, a nie dziennikarzem).

W potocznej angielszczyźnie amerykańskiej *hack* oznacza to samo, co polski *klawisz* – ‘strażnik więzienny’ i *taryfa* – ‘taksówka’, np.

– *The next morning a hack rattled the door to my cell* (= Następnego ranka klawisz zastukał do mojej celi).

– *Daddy's going to make money driving a hack* (= Tato chce zarobić na taryfie) (Rudolf 2003: 189–190).

Paralytic:

Człowiek dotknięty paralizem, czyli sparaliżowany, to paralytyk. Dla Anglików *paralytic* to również przymiotnik używany w potocznej odmianie języka w znaczeniu ‘upity na sztywno’:

– *He has come home paralytic* (= Przyszedł do domu upity na sztywno).

b) melioracja semantyczna w porównaniu z językiem polskim

Creature:

Używając polszczyzny potocznej, o nędznym, podłym człowieku można powiedzieć *kreatura*, np.

– *Marna, podejrzana kreatura*.

Język angielski zachował znaczenie tego leksemu zgodne z jego pierwowzorem późnołacińskim *creatura* – ‘stworzenie’, na ogół bez zabarwienia potocznego, np.

– *All God's creatures* (= Wszystkie Boże stworzenia).

Niekiedy słowo *creature* należy tłumaczyć jako *biedactwo* – z pewną nutą żalu, litości, a nawet pogardy, np.

– *The poor creature could hardly stand* (= To biedactwo ledwie trzymało się na nogach).

Facet:

Potocznym, a dodatkowo żartobliwym i nieco ironicznym określeniem mężczyzny mało znanego jest *facet* – wyraz posiadający w języku angielskim zupełnie inne znaczenia (‘aspekt jakiejś sprawy; ścianka’), właściwe językowi literackiemu, np.

– *There are several facets to this question* (= To zagadnienie obejmuje kilka aspektów).

The facets of a diamond; a side of a many-sided object, especially just to save your face (= Ścianka diamentu; ścianka wielościennego obiektu, szczególnie ta najbardziej widoczna).

Pet:

Do wyrazów potocznych zalicza się także słowo *pet* – ‘niedopałek papierosa’. W angielszczyźnie ogólnej *pet* jest przede wszystkim nazwą zwierzęcia domowego, np.

– *She keeps a rabbit as a pet* (= Ona trzyma w domu królika).

Pozytywny wydźwięk omawianego leksemu zawarty jest zwłaszcza w jego drugim znaczeniu, stanowiącym pieśczętliwą formę adresatywną, kierowaną najczęściej do dzieci – ‘kochanie, aniołku’, np.

– *Would you like some ice-cream, pet?* (= Masz ochotę na lody, kochanie?).

Pupa:

Potoczny eufemizm, powstały wskutek fonetycznego zniekształcenia początkowej głoski polskiego wulgaryzmu, w języku angielskim oznacza larwalną, przejściową formę owadów, tj. poczwarkę, np.

– *The form that an insect takes when it is changing from a larva to its perfect form (butterfly)* (= Postać przybierana przez owada podczas przekształcania się z larwy w formę końcową (motyla): w stadium larwalnym).

D. Leksemy będące w języku angielskim tylko lub dodatkowo terminami

Słownictwo specjalne w odróżnieniu od słownictwa ogólnego jest tworzone doraźnie i świadomie. Znaczenia poszczególnych terminów powinny być zawsze zdefiniowane po to, aby były zrozumiałe dla osób spoza kręgu specjalistów (Rybicka 1967: 96). Niektóre słowa pełniące role terminów są wieloznaczne i funkcjonują też w języku ogólnym. Do mylenia terminologii ze słownictwem ogólnym dochodzi zwłaszcza wówczas, gdy „zdradliwe” wyrazy tłumaczy się z języka obcego. Oto kilka przykładów wybranych z języka angielskiego:

Compositor – ang. termin drukarski o znaczeniu ‘zecer’ (nie *kompozytor* – ang. *compose*), np.

– *As a compositor he arranges pictures on a page before they are printed* (= Jako zecer układa obrazki na stronie przed ich wydrukowaniem).

Continent – także ang. termin medyczny o znaczeniu ‘o człowieku: mogący utrzymać moc, panujący nad czynnościami fizjologicznymi’, np.

– *After the treatment he was continent* (= Po leczeniu panował nad czynnościami fizjologicznymi).

Legitimation – ang. termin prawniczy o znaczeniu ‘legalizacja, uznanie dziecka za pochodzące z małżeństwa’ (nie *legitymacja* – ang. *identity card*), np.

– *Legitimate children are born to parents who are legally married to each other* (= Dziecko z prawego łoża to dziecko urodzone w związku małżeńskim).

Dziecko z nieprawego łoża Anglicy nazywają *an illegitimate child*.

Polygon – ang. termin z zakresu geometrii o znaczeniu ‘wielokąt’ (nie *poligon* – ang. *range*), np.

– *A polygon can be described as a two-dimensional figure with many angles and sides* (= Wielokąt można kreślić jako dwuwymiarową figurę posiadającą wiele kątów i ścian).

Znaczenie ‘wielokąt’ ma wyraźne uzasadnienie genetyczne – późnołaciński *polygonum* – ‘wielokąt’ z greckiego *polygonos* – ‘wielokątny’.

Tort – ang. termin prawniczy o znaczeniu ‘czyn niedozwolony, zakazany’ (nie *tort* – ang. *layer cake*), np.

– *Since it is a tort, it can be dealt with in a civil court of law* (= Skoro jest to wykroczenie, to może być rozpatrywane przez sąd prawa cywilnego).

E. Leksemy o różnym nacechowaniu chronologicznym w obu językach

Mylne rozumienie aproksymatów leksykalnych wynika niekiedy z nieuwzględnienia różnic chronologicznych, dotyczących pozornie tożsamyh lub bardzo podobnych jednostek słownikowych, funkcjonujących w rozmaitych językach. Oto dwa przykłady częściowych archaizmów językowych:

Economist – zarówno w języku polskim, jak i angielskim to przede wszystkim ‘specjalista w dziedzinie ekonomii’, np.

– *The economist knows the way in which money and goods are produced* (= Ten ekonomista wie, jak robić pieniądze i dobre produkty).

W języku angielskim *economist* w znaczeniu ‘osoba oszczędna, skąpa’ należy do wyrazów przestarzałych, np.

– *She was brought up to be an economist carefully spending the house-keeping money* (= Wychowano ją na osobę skąpą, ostrożnie wydającą pieniądze na utrzymanie domu).

Principal – w języku polskim wyraz przestarzały w znaczeniu ‘zwierzchnik, szef, kierownik; właściciel zakładu w stosunku do swoich pracowników’; nadal funkcjonuje jako termin muzyczny w sensie ‘podstawowy głos manuałowy i pedałowy w organach’; we współczesnym języku angielskim *principal* występuje w kilku znaczeniach:

‘dyrektor (szkoły)’, np.

– *The principal warned the pupils against cheating during exams* (= Dyrektor ostrzegł uczniów przed ściąganiem w czasie egzaminów);

‘rektor uczelni typu *art college* albo *music college*, także szkół prywatnych, szczególnie podstawowych lub dla dziewcząt’, np.

– *The speech was delivered by the principal of the college* (= Przemówienie wygłosił rektor uczelni);

‘ważny uczestnik jakiegoś wydarzenia’, np.

– *My garrulous brother was one of the principals in the debate* (= Mój gadatliwy brat był jednym z głównych uczestników tej debaty);

‘główny wykonawca’, np.

– *The company became the principal of the Channel tunnel project* (= Ta spółka została głównym wykonawcą projektu budowy tunelu pod Kanałem);

‘urzędnik państwowy’, np.

– *Among the civil servants the principals in here are most polite and helpful* (= Spośród urzędników, ci pracujący tutaj są bardzo grzeczni i uczynni);

‘sprawca przestępstwa’, np.

– *He was found a principal in this crime* (= Okazało się, że to on jest sprawcą zbrodni);

‘główny, najważniejszy’, np.

– *Shipbuilding was one of Britain’s principal industries* (= Budowa statków była jedną z głównych gałęzi brytyjskiego przemysłu).

3.3. Wyrazy zróżnicowane pod względem gramatycznym

A. Słowa całkowicie lub częściowo przynależne do innych części mowy

Zjawiskiem często spotykanym w języku angielskim jest występowanie określonej postaci danego słowa jednocześnie w kilku funkcjach gramatycznych, np. jako czasownik i rzeczownik, czasownik i przymiotnik czy rzeczownik i przymiotnik. Z tego powodu stosunkowo liczna grupa wyrazów łądząco podobnych w języku polskim i angielskim przynależy do innych części mowy w obu tych językach. Wspomniana przynależność może mieć charakter całkowicie lub częściowy:

a) zróżnicowanie całkowite:

Abstinent – ang. przymiotnik o znaczeniu ‘powstrzymujący się od czegoś’; słowo to występuje w zwrocie *to be abstinent* – ‘powstrzymywać się od picia alkoholu’, np.

– *I admire him for him being abstinent* (= Podziwiam go za to, że jest abstynentem).

Odpowiednikiem polskiego rzeczownika *abstynent* jest *teetotaler*.

Hurt – ang. czasownik o znaczeniach ‘zranić; urazić; boleć; szkodzić’, np.

– *I hurt my hand on that broken glass* (= Skaleczyłem rękę potłuczonym szkłem).

– *He hurt me/my feelings by ignoring me* (= Zranił moje uczucia, ignorując mnie).

– *My tooth hurts* (= Ząb mnie boli).

– *It wouldn't hurt you to work late just once* (= Nie zaszkodziłoby ci, gdybyś raz popracował do późna).

Hurt pełni także funkcję przymiotnika o znaczeniach ‘strapiony, zraniony’, np.

– *She felt very hurt at/by his behaviour; her hurt feelings* (= Poczula się zraniona jego zachowaniem; jej zranione uczucia).

– *Are you badly hurt?* (= Mocno się zraniłeś?).

Impotent – ang. przymiotnik o znaczeniu ‘bezsilny’, np.

– *Emergency services seem almost impotent in the face of such a disaster* (= Służby ratunkowe wyglądały na bezsilne wobec takiej katastrofy).

b) zróżnicowanie częściowe:

Academic – jako rzeczownik w języku angielskim wyraz ten pokrywa się semantycznie z dawnym słowem polskim o znaczeniu ‘nauczyciel akademicki’, np.

– *He has been working as an academic in the university* (= On pracuje jako nauczyciel akademicki na uniwersytecie).

Poza tym jest to również przymiotnik o znaczeniu ‘akademicki’, np.

– *An academic career* (= Praca/kariera akademicka).

Capture – ang. czasownik o znaczeniu ‘zdobyć; chwytać, aresztować; załadować’, np.

– *The soldiers captured the castle* (= Żołnierze zdobyli zamek).

– *Several animals were captured* (= Kilka zwierząt zostało schwytanych).

– *Government troops have succeeded in capturing the rebel leader* (= Oddziałom rządowym udało się aresztować przywódców powstania).

– *The story captured his imagination* (= Ta historia załadowała jego wyobraźnię).

Wyraz *capture* może być również rzeczownikiem oznaczającym zdobycz, np.

– *A kangaroo was his most recent capture* (= Kangur był jego najnowszą zdobyczą).

Cardinal – oprócz znaczenia ‘kardynał’ także ang. przymiotnik o znaczeniach ‘główny; najważniejszy; kardynałny’, np.

– *Cardinal points* (= Cztery [główne, podstawowe] strony świata).

– *Cardinal numbers* (= Liczebniki główne).

– *Cardinal sin* (= Grzech śmiertelny).

– *Bar in mind two cardinal rules of effective writing* (= Zawsze pamiętaj o dwóch żelaznych zasadach skutecznego pisania).

– *A cardinal error* (= Kardynałny błąd).

B. Słowa występujące w innej liczbie gramatycznej

Pozorne ekwiwalenty leksykalne na gruncie angielsko-polskim różni nie tylko zakres semantyczny, ale czasami także kategoria liczby. Zaznaczanie w języku jedności lub mnogości postrzeganych rzeczy i zjawisk jest umowne, związane z tradycją językową obejmującą określone społeczności. Istnieje też znaczna liczba rzeczowników występujących tylko w liczbie pojedynczej (singulare tantum) lub tylko w liczbie mnogiej (plurale tantum) (Por. Jasińska 2000: 153). W polszczyźnie plurale tantum reprezentują między innymi wyrazy *talerze* (jako instrument muzyczny) i *dane*. Wyrazom tym odpowiadają angielskie *cymbal* i *data*, nasuwające Polakom zupełnie inne skojarzenia znaczeniowe i liczbowe.

Cymbal – ang. ‘talerze – instrument perkusyjny’ (nie *cymbalki*, nie *osoba głupia* – ang. *stupid*); Krzysztof Rudolf trafnie stwierdza, że „słowo to jest fałszywym przyjacielem do kwadratu” (Rudolf 2003: 141), gdyż nie odnosi się ani do osoby, ani do cymbalków – instrumentu muzycznego składającego się z pudła rezonansowego w kształcie trapezu i rozpiętych na nim strun, w które uderza się drewnianymi pałeczkami. Polskie *cymbalki* to po angielsku *glocken-*

spiel, natomiast angielskim odpowiednikiem rzeczownika polskiego *talerze* (występującego tylko w liczbie mnogiej) jest właśnie *cymbal*, kojarzący się użytkownikom polszczyzny nie tylko z innymi znaczeniami, ale też z inną liczbą gramatyczną, np.

– *The piece ended with a loud clash of cymbals* (= Utwór zakończył się głośnym uderzeniem w talerze).

Data – ang. ‘dane’ (nie *termin kalendarzowy* – ang. *date*), np.

– *These data are very interesting* (= Te informacje/dane są bardzo ciekawe).

Słowo *data* zachowało w języku angielskim pierwotną zawartość semantyczną oraz pierwotną liczbę mnogą, właściwą językowi łacińskiemu, stanowiącemu źródło tegoż leksemu (liczba pojedyncza – *datum*). W języku polskim uległo ono zjawisku depluralizacji, polegającemu na tym, że przejęta forma liczby mnogiej funkcjonuje w znaczeniu liczby pojedynczej (Fisiak 1961: 138–139; Cyran 1974: 31). Polski rzeczownik *data* tworzy mianownik liczby mnogiej za pomocą końcówki *-y*, wyraz zaś *dane* nie występuje w formie liczby pojedynczej.

Występowanie słów łądząco podobnych w różnych językach z jednej strony utrudnia naukę tych języków, niekiedy prowadzi na manowce, ale stanowi też interesujące wyzwanie dla osób rzeczywiście zgłębiających tajniki lingwistyczne. Zestawianie „podstępnych” wyrazów pasjonuje coraz liczniejsze grono badaczy. Do grupy tej zalicza się także wybitny polski poeta, Julian Tuwim (Tuwim 1950). Z punktu widzenia psycholingwistyki niewłaściwe rozumienie aproksymatów to szczególny przypadek interferencji (transferu negatywnego), tzn. negatywnego przenoszenia pewnej wyuczonej wprawy na wykonanie innego zadania. Nawyk wytworzony w języku ojczystym wskutek mylącego podobieństwa międzyjęzykowego, przeszkadza w wytworzeniu się poprawnego nawyku w języku obcym (Harczuk 1972: 10–11). Zdaniem Zygmunta Grosbarta taka interferencja występuje nie tylko na różnych etapach uczenia się innego języka, ale dotyczy także ludzi władających danym językiem obcym w stopniu prawie doskonałym (Grosbart 1982: 207).

LITERATURA

- Bańkowski A.** (2000), *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. I–II, Warszawa.
- Buttler D.** (1978), *Rozwój semantyczny wyrazów polskich*, Warszawa.
- Cyran W.** (1974), *Mechanizm zapożyczenia wyrazów w języku polskim*, „Rozprawy Komisji językowej” ŁTN, t. XX.
- Długosz-Kurczabowa K.** (1990), *Apelatywizacja biblijnych nazw własnych w języku polskim*, Wrocław.
- Fisiak J.** (1961), *Zjawisko depluralizacji niektórych rzeczowników angielskich zapożyczonych przez język polski*, „Język Polski” XLI, z. 2.

- Fisiak J.** (1962), *Złożony kontakt językowy w procesie zapożyczenia z języka angielskiego do polskiego*, „Język Polski” XLII, z. 4.
- Grosbart Z.** (1982), *Problem mylących podobieństw międzyjęzykowych. Próba definicji i poszukiwania terminologiczne*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria”, nr 9.
- Grosbart Z.** (1984), *Teoretyczne problemy przekładu literackiego w ramach języków bliskopokrewnych. (Na materiale języka polskiego i języków wschodniosłowiańskich)*, „Acta Universitatis Lodziensis”.
- Harczuk Z.** (1972), *Interferencja języka polskiego w procesie nauczania języka rosyjskiego*, Warszawa.
- Jasińska M.** (2000), *Funkcjonowanie pluraliów tantum w języku uczniów*, [w:] *Socjolingwistyczne aspekty funkcjonowania języka*, red. K. Wojtczuk, Siedlce.
- Karpaczewa M., Symeonowa Ch., Tokarz E.** (1994), *Pułapki leksykalne. Słownik aproksymatów polsko-bułgarskich*, Katowice.
- Koneczna H.** (1936/1937), *Wyrazy angielskie w języku polskim*, „Poradnik Językowy”, z. 9.
- Kuryłowicz J.** (1986), *Współczesne językoznawstwo*, [w:] *Studia językoznawcze*, Warszawa.
- Longman Dictionary of Contemporary English* (1995).
- Mańczak-Wohlfeld E.** (1987), *Najstarsze zapożyczenia angielskie w polszczyźnie*, „Język Polski”, LXVII, z. 1–2.
- Orłoś T. Z.** (2003), *Czesko-polski słownik zdradliwych wyrazów i pułapek frazeologicznych*, Kraków.
- Rybicka H.** (1967), *Zagadnienia słownictwa specjalnego*, „Poradnik Językowy”, z. 2.
- Rudolf K. F.** (2003), *Falszywi przyjaciele. False friends. Słownik angielsko-polski polsko-angielski wyrazów zdradliwych*, Kraków.
- Schwarz C. M., Seaton M. A., Fisiak J.** (2002), *Praktyczny słownik angielsko-polski, polsko-angielski*, Warszawa.
- Tarajło-Lipowska** (2000), *Kapoan Naopak. O czeskim dla Polaków, być może mało zaawansowanych, ale mocno zainteresowanych*, Wrocław.
- Tokarz E.** (1998), *Pułapki leksykalne. Słownik aproksymatów polsko-chorwackich*, Katowice.
- Tokarz E.** (1999), *Słownik aproksymatów polsko-słoweńskich*, Katowice.
- Tuwim J.** (1950), *Traduttore-traditore*, [w:] *Pegaz, dęba*, Warszawa, s. 165–189.

Violetta Machnicka

**SEMANTIC SEEMINGS: BASIC TYPES OF LEXICAL APPROXIMATIONS
(ON THE MATERIAL OF ENGLISH LANGUAGE WITH POLISH EQUIVALENTS,
SELECTED FROM A DICTIONARY BY KRZYSZTOF FILIP RUDOLF)**

S u m m a r y

The aim of the present paper is to discuss the problem of lexical seemings in the background of a Polish-English dictionary. The main attention has been focused on graphic approximations selected from the Dictionary by Krzysztof Filip Rudolf (Krakow 2003). The presented units have been divided into several groups, taking into consideration their stylistic and grammatical value. The words analysed in the paper have been provided with definitions and examples of their usage in English sentences, and their Polish equivalents.